

Méltató recenzió Magyar Zoltán négykötetes *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógusához*

Kairosz, 2021

Márpedig garabonciások ma is vannak! Csak nem annak ismerjük őket. Hivatalos, tudományos elnevezések illenek ma rájuk, de köztünk járnak, pontosabban szólva, világunkat járják ők. Elsősorban a falvakat, de olykor a városokba kényszerült néniket, bácsikat, egy letűnő világ népének képviselőit is felkeresik. Adottságuk és képességük van arra, hogy könyveikbe mentsék a hagyományos világnép elbeszéléseit. Időtlenné képesek tenni a mulandót. Foggal születnek-e, vagy többlet csonttal, ez maradjon az ő titkuk. Elfogadják-e a kínált tejet, ez is magánügyük. Az biztos, hogy avatottak és elhivatottak. Az is bizonyos, hogy ha a világ az Égtől a földalatti szintig az ő látókörükben van, sárkányt megülő tudással bírnak! Így van-e? Így bizony! Könyveikben sorakoznak a képi és jelképi gondolkodásmód szerint őrzött hagyományok, hiszen a nép a fia által nem tud fogalmi és kivált elvonatkoztató gondolkodásmód szerint örökíteni. Ha úgy lenne, az utódnemzedék gyermekei nagy bajban lennének! A garabonciások ma rájuk való tekintettel, illetve a jövő érdekében őrzik és adják tovább úgy a nép tudását, ahogy annak tagjaitól mitikus kifejezésmódban megkapták. De azért „diákok”, hogy értelmezzék is! Az a feladatuk. Tudásuk hatalmas, ezért mondom, hogy a sárkányt is képesek megülni. Viszont ma már vihart nem támasztanak, mert nem akarnak ők büntetni. Céljuk az, hogy a hagyomány tégláiból, a szavakból katedrális, de legalább egész szellemi építményeket hozzanak létre.

Magyar Zoltán néprajzkutatónkra is illenek hitem és ismereteim szerint az előbbi kijelentéseim. Röviden hadd mutassam

be az Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus szerzőjét! Kiskőrös szülőtte, mint földije, az igen csak garabonciás sorsú költő, Petőfi Sándor. Egyetemi tanulmányait Debrecenben végezte magyar-történelem szakon, de emellett a néprajzot is felvette. Dolgozott a Janus Pannonius Tudományegyetemen Pécsen, majd a Magyar Nemzeti Múzeumban. 1997-től tevékenykedik a MTA Néprajztudományi Intézetében tudományos főmunkatársként. Fő kutatási területei: a folklórszövegek tudományos rendszerezése, a történelmi mondák, magyar néphit és szentkultusz, valamint a mesemondók elbeszélő repertoárja. PhD doktor. Néprajzi gyűjtőmunkát nemcsak a Kárpát-medence országaiban, az egykori Magyar Királyság területein végzett, de Lengyelországban és Írországban is. Mit tett le az asztalra, a magyar néprajztudomány asztalára? Ha ezt a szólast szó szerint értjük, egy hosszú tárgyalóasztalra lenne szükségünk! Könyveinek száma meghaladja a hetvenet!

Következzék hát legújabb hatalmas munkájának, az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* négy kötetének bemutatása:

Ha a katalógus szó jelentésére koncentrálnunk, önként adódik a felismerés, hogy egy ilyen mű a tudományos rendszerezés eredménye. Elméleti konstrukció – ahogy a szerző írja –, „amely a szöveghagyomány lecsupaszított vázát jeleníti meg, leggyakrabban típus- és motívumindex formájában. Egy jól felépített katalógus feladata, hogy tartalmazza az adott műfaj ismert és elérhető szövegkataszterét tematikai, kronológiai és földrajzi áttekintésben, típusszámok, típuscímek és ... szüzséléírások

által. [...] Egy jó katalógus ugyanis több, mint egy átlagos tudományos kézikönyv; egyfajta szellemi katedrális, amelyben összegződik több száz év teremtő képzele, az a kulturális örökség, amely folyamatosan változó és legalább annyira örök; amely számos aspektusában nemzeti, ám összességében és végső soron egy illusztris nemzetközi kánon és repertoár része.” Egyetemesen magyar – fűzhetjük hozzá. Megfontolván az idézetet, megállapíthatjuk, egy erdélyi szellemi katedrális e négykötetes mű. Gondoljunk bele, micsoda munka lehetett egy templomkatedrális éveken, évtizedeken át zajló építése, és micsoda szellemi munka – fizikai fáradalmakkal ötvözötten – egyedül összegyűjteni és konstrukcióba foglalni egy tartomány népének szellemi örökségét! Az összevetést illetően nem túlzok, úgy érzem, egy szemernyit sem!

Hogyan jön létre a teljesség igényével egy népköltészeti katalógus? Végig kell járnia a szerzőnek ehhez egy csomó stációt. Meg kell ismernie az elődök és kortársak gyűjtéseit, és saját tudósi szempontjai szerint azokat rendszereznie is kell. Itt most nincs mód ennek az ülve megtett hosszú-hosszú szellemi utazásnak állomásait végiggondolni, elég, ha arra utalok, hogy Magyar Zoltán ezt nem először végezte el, hiszen neki köszönhető *A Magyar történeti mondák katalógusa* is, a 2018-ban megjelent tizenkét kötetes, felbecsülhetetlen szellemi értékű mű. És tőle tudom, hogy „katedrális trilógiájának” harmadik műve, a *Moldvai csángó mondakatalógus* is már felépülőben!

Az *Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus* előzményei és ez által pillérei a szerző szerint a következők: 1. Publikált mondák. Ebbe a kategóriába két évszázad gyűjtései tartoznak bele! 2. Kéziratok mondagyűjtemények. Az ebbe a kategóriába tartozó publikálatlan mondagyűjtemények e katalógusnak legalább a negyedét teszik ki. Ezeket a kincseket a szerzőnek nemcsak fel kellett kutatnia, ami azért a felfedezések sok-sok örömeivel is járhatott, hanem

azokat alaposan át is kellett tanulmányoznia. 3. Boszorkányperek anyaga. Bár jól dokumentált és nyomtatott formájú kordokumentumokról van szó, de e források 16–17. századi időutazást eredményeztek Magyar Zoltánnak. 4. Magánarchívumok anyaga. Magyar Zoltán kortársai közt jó pár hivatásos és önkéntes kutató van. Ők azok, akik egy időben a korszellemet jelképező táncházmozgalom szárba szökkenésével, majd a kommunista diktatúra megszűnésével különös lelki készlettel éreztek arra, hogy bekalandozzák Erdélyt, megismerjék e Tündérkertet. Kivált a belhoniak, úgy érezték, a hagyományos erdélyi világ az „elveszett Paradicsom”, de legalábbis az „aranyidők” emlékének kincstára, és eme eltűnő világ örökségéből részesülnek, amikor a hagyományos paraszti világ képviselőivel találkoznak és jegyzik fel, jegyzik meg a tőlük hallottakat, náluk látottakat. Ezt az érzést harminc éven át magam is átélhettem, és a nagy részt máig feldolgozatlan kazettáim felvételeire ma is úgy tekintek, mint féltett vagyontárgyaimra. 5. Magyar Zoltán tepermunkán alapuló gyűjtései. A szerző gyakorlatilag bejárta Erdélyt, és oly alaposan megismerte, hogy figyelembe tudta venni például azt, hogy a tartományhoz tartozás típusainak lelőhelyei esetenként túlnyúlnak a földrajzi Erdély határain (például egy-egy kárpátaljai település), vagy fordítva, a ma Erdélynek nevezett vidék peremrészei például az alföldi géniuszba illenek. De személyesen is „tanúsíthatom” Magyar Zoltán garabonciás vándorlásait! Több helyütt is megkérdeztek tőlem, ismerem-e Zoltánt? Mondtam, igen. – Két hete járt itt, és ő is kérdezett Szent László királyról! – válaszolta erre derűsen egyszer Tankó Berta néni Gyimesközéplekon.

A szerző saját erdélyi gyűjtései – de ez igaz bármely más vidéken megtett útjának eredményeire vonatkozóan – önálló kötetekben is rendre megjelentek. Ízelítőül néhány erdélyi cím: *Kalotaszegi népmondák*, 2004; *Népmondák a Kis-Küküllő mentén*, 2005; *Népmondák Erdély szívében*,

2008; *Erdélyi népmondák, I–II., 2011; Mezőségi népmondák, 2012;* és sorolhatnám tovább.

Összegezve, az öt pillért jelentő irdatlan nagy munka a következő számadatokkal jellemzi a katalógus szellemi katedrálisát: az erdélyi települések 90–95 százalékát 29 550 folklórszöveg reprezentálja!

Lezárt-e a megjelenésével ez a katalógus? Nem. Magyar Zoltán is megjegyzi, a rendszerezés során már számolt azzal, hogy bár a jelen világ manapság nem a hagyományos világnézet továbbélését segíti elő, mégis reális lehetősége van további típusok, típusváltozatok felbukkanásának. Ez bizonyosan így van, mert bár lehet, hogy bizonyos mondatípusok eltűnnek, de új, akár bizarrnak is vehető elbeszélések bármikor feltűnhetnek, illetve mindig felbukkanhatnak régebbi kéziratok, közéletre kerülhetnek ma még rejtőzködő magánarchívumok. És azzal is számolni lehet, bár nem tűnik fel szerves örökítésnek, hogy képzett emberek „visszaolthatnak” néphagyományt a személyes világnézetükre úgy, hogy azok természetesen a lelkekben. Magam is gyűjtöttem vissza gyimesi búcsúújszentes mikrofonban elmondott, *Képes krónikai* Szent László-legendát két-három héttel a szereplésem után. Írott és szóbeli hagyományozódás kiegészíti egymást az időben.

Ez a katalógus azért sem mondható végleg lezártnak, mert egyszer részévé fog válni az egész magyarságot átfogó hiedelemmonda-katalógusnak. Magyar Zoltán e teljességes mű létrehozására a legalkalmasabb tudósunk, szívből kívánom neki, hogy a Jóisten segítse őt e terv megvalósításában!

Essék szó a katalógus használatáról is! Először a szerkezetre vonatkozóan idézem a szerzőt: „Az Erdélyi magyar hiedelemmonda-katalógus tizenöt tematikus egységre tagolódik, ebből egy (a kincsmondák) mindössze üres utaló formájában szerepel” – jegyzi meg. Ennek oka, hogy ezek a *magyar történeti mondák katalógus*-ban már szerepelnek. „Két »gigafejezet«

(a Természetfeletti lények, Természetfeletti tudással és képességgel rendelkező emberek) a teljes katalógus kétharmadát alkotja. Az egyes köteteken belül található fejezetek alfejezetekre tagolódnak tovább, [...] sőt többnyire még egy (ritkábban két) további szintet jelentő alfejezetet is szükséges volt beiktatni. [...] A rendszerezett narratívátípusok azonos szerkezeti rendben jelennek meg a katalógus összes kötetében. A típusszámot a katalógus készítője által adott [...] típuscím követi, majd következik a típus tartalmának hosszabb/rövidebb ismertetése (a szűzsé), végül pedig a típus előfordulásainak hosszabb/rövidebb listája a forráshelyek bibliográfiai adatainak megadásával, földrajzi és kronológiai rendben.” A mindezt képletező jelzetre álljon itt egy példa: *D 124.1.2. A halottasházba menekült leány.* (Lásd: I. kötet, 238 oldal.)

Az I. kötet a természetfeletti világ hiedelmeit tárja elénk: Sors, végzet, előjelek; Halál és halottak; Túlvilágjárás; Természetfeletti lények.

A II. kötet a Természetfeletti tudással és képességgel rendelkező emberek hagyományait rendszerezi: Boszorkány; Halottlátó; Táltos; Garabonciás; Román pap; Tudósok (mint például pásztor, méhész, kocsis, gyógyítók stb.).

A III. kötet az *Egyéb* szóval összefoglalható hiedelmekről szól: Átváltozó emberek; Állatok és szörnyek; Mitikus növények; Mágikus tárgyak; Kincs, Tabu; Mindennapi mágia; Fiktív lények; Ál-hiedelemmondák; Modern mondák.

A IV. kötet laikusok számára legizgalmasabb fejezete szerintem a motívumindex, mert fogódzót nyújt az egy bizonyos adatot kereső érdeklődőnek. Mondhatjuk tehát, hogy kulcsszó index, mert innen „visszafelé indulva”, a típusszám alapján a katalógusban megtalálhatók a keresett motívum részletes információi.

Ugyancsak fontos része a IV. kötetnek a konkordanciajegyzék. Ennek fő célja, hogy a katalógus használójának rálátást nyújtson, hogy a hiedelemmondák milyen

mértékben ágyazódtak be a nemzetközi folklór regiszterébe; tehát elsősorban a szak tudósoknak és jelölteknek ad segítséget.

A IV. kötet nagyon értékes szakasza a szerző tanulmánya, Az erdélyi magyar hiedelemmondák rendszere. Bevezető gondolatai a monda műfaji voltáról, idő szabta sorsáról tájékoztatnak, azt követően a katalógizálás jelentőségéről, az elődök ebbéli munkásságáról, a katalógizálás nemzetközi történetéről és eredményeiről olvashatunk. Ezt követi a magyar hiedelemmonda-kutatás bemutatása, eljutva az erdélyi anyaghoz. Az érdeklődő laikus számára az erdélyi hiedelemmonda-örökség területi tagozódásáról és a tematikus sajátosságairól írt rész lesz a legizgalmasabb.

Kinek ajánlom Magyar Zoltán munkáját? Könnyű belátni, hogy természetesen minden magyar néprajzos kollégájának, és a nagy könyvtáraink polcán is ott a helye a négy kötetnek. De továbbmegyek: ez a katalógus minden olyan magyar értelmiségi ember számára fontos, aki eljutott az analógiás gondolkodásig, és a világot egységben látja. Nekik a képi és jelképi gondolkodást őrző néphagyományok ugyanis nem avított, „közöm nincs hozzá”-elbeszélések, hanem inspirációt adók lehetnek, mivel a lét megértésének, megsejtésének jelei. Így tehát a költők, koreográfusok, festők, színészek, rajzfilmek stb. részére is szellemi táplálék ez a mű, hogy ihletük ne csak szűkre szabott egójukból fakadjon, hanem az egyetemes magyarság örökségéből is, átszűrve énjükön azt. És ki ne hagyjam a néphagyományra fogékony lelkű tanárokat, óvónóket sem! Ők hivatásuknál fogva alkalmasak arra, hogy a kis személyi világfákra jó kertészként ráoltásák, rászemezzék a közösségi hagyományból felhasználhatót. Végül leginkább figyelmébe ajánlom Magyar Zoltán katalógusát azoknak a fiataloknak, akikben ott a garabonciás hajlam, és a kontinentális szellemi divatfrontok alatt készletést éreznek arra, hogy járják Erdélyt, járják a magyar vidékeket, hogy lelkük

könyvébe összegyűjtsék a találkozások élményeit. Már csak azért is, hogy ha sárkányi erő törne rájuk, azt bátran betörjék, és legyőzzék. Nagy erővel szemben nagy erőt kell kifejteni, s ez népünk hagyományainak ismeretéből megszerezhető!

Amikor egy tudós, egy művész, de bárki, aki egy nagy vállalat végbe visz, és érzi, hogy amit tett, másokért végzett áldozat is egyben, befejezván a fáradozást, békét érez a szívében és a boldogságot jelző csendet. A lét örömet. Ez az a lelki állapot, amely köszönetnyilvánításra, hálaadásra készíti az embert. Magyar Zoltán is így tett. Hosszú azon személyek listája, akiket ő megemlít. Nyilván tudóstársai, gyűjtőtársai, terepi vendéglátói, befogadói tartoznak ebbe bele, de mellettük külön hadd emeljem ki az adatközlőket! Egy szaktudós, betartva hivatása terminus technikusai használatának kötelességét – és ez így van rendjén –, nem írhat mást, mint hogy terepi munkája során az adatközlőktől gyűjt. De Magyar Zoltán is tudja, érzi, ez azt jelenti, hogy a hazát járta és népével találkozott. Népe tagjai egy egyre gazdagabb, csodálatos örökséggel ajándékozták meg őt az elmúlt évtizedekben. Rábízták bizalommal ezt az örökséget. A gyűjtés, vagyis a nagybetűs találkozások sora egyszerre közösségi és egyszerre intim. Közösségi, mert a személyes közlések során népe közös örökségével találkozik a gyűjtő. Intim, mert az adatközlő lelkét nyitja meg neki! Bizonyára ezért tapasztalható meg egyes régi öregeknél, hogy mikor például egy király nevében egyes szám első személyben szólal meg, sok esetben nem bírja ki meghatódás nélkül. Nos, mindezek miatt merem azt mondani, hogy a küldetéses néprajztudós beavatásban részesül, mert a lineáris, múlt időben az időtlenséget tapasztalja meg. Az „örökség” szó jelentése is tán erre utal. Feltételezem, ez a lelki egy húron pendülés bújlik meg a szerző szavai mögött, midőn megvallja, hogy jó pár adatközlő a barátságával ajándékozta meg, és „már-már pótnagyszülői” szerepet is betöltött.

E recenzió elején, röviden bemutatva Magyar Zoltán könyvekben manifesztálódott munkásságát, szemléltettem, hogy mekkora asztalra lenne szükség ahhoz, hogy megmutatkozzék, „mit tett le eddig az asztalra”, a nemzet asztalára. Most megjelent hiedelemmonda-katalógusa tudományágának tényleg szellemi katedrális.

De nézzük ezt munkássága egészét tekintve, úgy még kiemelkedőbb! És nézzék és lássák ezt a magyar kultúrpolitika vezetői is! Lássák, hogy a magyar néprajztudomány legnagyobb alakjai közt van Magyar Zoltán.

Bekövetkezik nemsokára, hogy a nemzeti ünnepen elhangozván neve, elindul a Díj átvételére! Isten éltesse addig is!

Gál Péter József

© Cergye Krisztián

GÁL PÉTER JÓZSEF (1959) művelődésszervező. Legutóbbi kötete: *Szentlélek és turul*. Kinyilatkoztatás és mítosz a magyar néphagyományban (Kairosz, 2020).